

Н. П. Ізотова,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПРИЙОМ ОНЕЙРИЧНОГО ПОВІСТУВАННЯ В РОМАНІ ДЖ. М. КУТЗЕЕ *WAITING FOR THE BARBARIANS*

Дослідження спрямоване на встановлення семантичного та стилістичного потенціалу онейричного повісткування в романі Дж. М. Кутзее «Waiting for the Barbarians». Онейричні епізоди розглядаються в роботі як форми психонаративу, який є не лише засобом розкриття внутрішнього світу персонажа, а й слугує певним смисловим кодом, що зумовлює процес розуміння та інтерпретації зазначеного художнього твору.

Ключові слова: психонаратив, онейричний текст, художня гіпнологія, ідіожанр, сюжет, композиція, монтаж.

Исследование нацелено на установление семантического и стилистического потенциала онейрического повествования в романе Дж. М. Кутзее «Waiting for the Barbarians». Онейрические эпизоды рассматриваются в работе как психонаратив, который является не только способом раскрытия внутреннего мира персонажа, но и служит передельным смысловым кодом, обуславливающим процесс понимания и интерпретации данного художественного произведения.

Ключевые слова: психонаратив, онейрический текст, художественная гипнология, идиожанр, сюжет, композиция, монтаж.

The study aims at revealing semantic and stylistic potential of dream narrative in J. M. Coetzee's «Waiting for the Barbarians». Dream narrative is regarded as a form of psychonarration. The latter is viewed from two perspectives: as a special narrative technique applied to portray the personage's inner world, his/her psychological and emotional state thus rendering the author's perception of objective reality; and as a verbal presentation of situations and events which describe the character's inner life. The article suggests an idiogenre approach to the study of psychonarration which puts together two features of a literary text: its genre and the author's idiosyle. Dream narrative creates the alternative story of the main character's painful and ambivalent process of personal growth, his desire to disentangle himself from an imperial regime. Dream narrative is manifested by a sequence of fragmentary, non-linear episodes bound via a montage technique. Montage allows the author to link incongruous or even absolutely different notions, events, and characteristics. Being an expressive compositional device, montage highlights essential and important episodes in the plot structure and links real and unreal events. Thus, dream narrative performs two key functions in the novel under analysis: on the one hand, it models the image of the character; on the other hand, it serves as a special code which gives the reader an access to the text semantics as well as directs the program of text understanding and interpretation.

Key words: psychonarration, dream text, literary hypnology, idiogenre, plot, composition, montage.

Художня творчість видатного південноафриканського письменника Дж. М. Кутзее неодноразово була об'єктом філологічних [12; 10; 5; 1; 7], історичних та культурологічних [6] розвідок. Значну увагу, зокрема, було приділено з'ясуванню жанрової природи окремих творів романіста [10; 1; 7], вивченню певних лінгвістичних та поетологічних аспектів його робіт [5], аналізу нарративних стратегій, задіяних у текстах цього автора [10; 12]. Виконана в руслі загальної проблематики поетики творів Дж. М. Кутзее, пропонується стаття зосереджена на такій властивості його творчості, як психологізм.

Актуальними і не до кінця вирішеними в цьому контексті залишаються питання, пов'язані з виявленням і описом форм психологізації художньої оповіді та з'ясуванням підґрунтя їхньої взаємодії в сюжетно-композиційній структурі літературного твору. Важливим і новим аспектом вивчення художнього психологізму, застосованим у нашому дослідженні, є ідіожанровий, що дозволяє з'ясувати специфіку функціонування художнього психологізму крізь призму взаємодії жанру художнього твору та авторського ідіостилу.

Психонаратив, як засіб психологізації художньої оповіді, розглядається нами з двох позицій. У вужчому розумінні, психонаратив постає як нарративна техніка, спрямована на зображення психологічного і емоційного станів персонажу, віддзеркалюючи у такий спосіб індивідуально-авторську оцінку дійсності [пор.: 4, с. 174]. У ширшому значенні, психонаратив – це вербальна актуалізація ситуацій та подій, які розкривають внутрішній світ персонажа, тобто його різноманітні психологічні стани, дії, характеристики, що відбуваються в певних просторово-часових межах.

Психонаратив має зовнішній або непрямий і внутрішній чи прямий способи художнього втілення [пор.: 2, с. 276]. Перший передбачає вербальне зображення зовнішніх виявів певних емоційних та психологічних станів персонажа (міміки, жестів, вчинків, рухів, особливостей мовлення тощо). Другий спосіб націлений на зображення емоцій та переживань персонажів через саморозкриття. Текстовою формою реалізації такого психонаративу можуть слугувати внутрішній монолог, сон, сповідь, лист, щоденник головного героя. Матеріалом нашого дослідження слугує роман Дж. М. Кутзее «Waiting for the Barbarians» («В очікуванні варварів»), де однією із форм психонаративу є сон головного героя.

Вивченням авторського та/або персонажного досвіду переживань чи перебувань у сновидній (онейричній) або сноподібній реальності в художньому тексті займається така галузь сучасного літературознавства як художня гіпнологія або онейропоетика [8, с. 13]. Фокус уваги тут зосереджений на філологічному аналізі сновидінь як вербального художнього тексту [там само, с. 23]. Звичайно, можливість розгляду сновидінь як форми психонаративу пояснюється їхньою природою. Так, в релігійній і в філософській традиціях сон найчастіше сприймався як посередник між реальним життям та потойбічним світом. Він надавав можливість зазірнути у глибини людської психіки, таємниці душі, передбачити події тощо.

Таким чином, **мета** цієї розвідки полягає в розкритті особливостей семантики та функціонування онейричних епізодів у сюжетно-композиційній структурі зазначеного твору. Структура роботи визначається її метою та основними **завданнями**: 1) окреслити жанрову своєрідність роману Дж. М. Кутзее «Waiting for the Barbarians»; 2) встановити специфіку психонаративу як провідної оповідної техніки, залученої в цьому творі; 3) уточнити специфіку онейричних текстів у світлі художньої гіпнології; 4) виокремити та описати онейричні фрагменти в аналізованому романі з огляду на їх лінгвістичну та нарративну природу; 5) охарактеризувати функціональний бік репрезентації снів в оповідному та композиційному просторі аналізованого роману.

Центральною темою твору Дж. М. Кутзее «Waiting for the Barbarians» є тема особистого «пробудження» – болісного та суперечливого процесу, що дозволяє глибше зрозуміти певні історичні та політичні реалії, а саме, природу імперіалізму [12, с. 48]. Це роман про людину, яка проходить досить складний та травматичний шлях, намагаючись вивільнитися та протистояти імперіалістичному режиму. На думку самого автора, твір розкриває природу людських страждань та їхній

вплив на людину совісті (man of conscience) [11, с. 363]. Отже, звернення до поняття психонаратив у контексті такої тематики роману видається досить плідним для розкриття його смислового рівня.

Специфіка семантики й функціонування онейричних епізодів в аналізованому творі визначається, передовсім, його жанровою природою. Так, роман «Waiting for the Barbarians» синтезує в собі риси роману та параболи [1; 7; 10, с. 42; 11, с. 50]. Тому його жанрова модель формується такими характеристиками, як алегоричність, символізм, самостійність предметного плану повісткування, енігматичність, відкритий фінал, співвіднесеність із жанром притчі [1].

Підрунтям алегоричного прочитання даного твору слугує декілька істотних рис його поетики. Це стосується, насамперед, невизначених, «розмитих» часових та просторових координат: дія роману відбувається у маленькому місті на кордоні з Імперією, включаючи пустелю, яка оточує місто. З огляду на те, що в романі не згадується ані назва міста, ані назва Імперії, світ Імперії сприймається як щось ледве вловиме, далеке, певною мірою ірреальне [7, с. 5]. Іншою особливістю роману, що також сприяє алегоричності, енігматичності та амбівалентності його сприйняття, є відсутність імен героїв (за виключенням лише трьох). У цьому романі парадоксально поєднуються реальне та ірреальне [1; 7, с. 5; 12, с. 51], зв'язок між якими виявляється через сніг головного героя.

Відомо, що існує два основні принципи розташування матеріалу в тексті: лінійний та трансформаційний, де останній передбачає різні форми художнього використання будь-якого матеріалу [3, с. 328–329]. Індивідуально-авторська трансформація та нюансування сюжетно-композиційної цілісності роману «Waiting for the Barbarians» відбувається за рахунок залучення техніки монтажу для репрезентації психооповіді у формі снів. Це пояснюється, по-перше, властивістю монтажу суміщати в одній площині абсолютно різнохарактерні предмети [9, с. 230]; по-друге, в акцентуації, смислового виділенні ключових, «ударних» епізодів [див.: 3, с. 193], які своєю чергою актуалізують певну тему/ідею художнього твору та авторське ставлення до неї. Важливо, що монтаж не є засобом автоматичної спайки кадрів [9, с. 231] або механістично складеної суми його компонентів [3, с. 197]. Це завжди якісно нове ціле, що характеризує творчу манеру автора і є одним із прийомів створення експресивної композиції та тональної системи всього твору.

Вплетене в оповідь аналізованого роману, онейричне повісткування виконує низку функцій, однією з яких є прогнозування. Наприклад: *In the night the dream comes back. I am trudging across the snow of an endless plain towards a group of tiny figures playing around a snow castle. As I approach the children sidle away or melt into the air. Only one figure remains, a hooded child sitting with its back to me. I circle around the child, who continues to pat snow on the sides of the castle, till I can peer under the hood. The face I see is blank, featureless; it is the face of an embryo or a tiny whale; it is not a face at all but another part of the human body that bulges under the skin; it is white; it is the snow itself. Between numb fingers I hold out a coin* [13, p. 53].

Центральним образом декількох снів головного героя є дівчинка-варварка. Ще до зустрічі з нею, Джолл баче її уві сні в образі якоїсь дитини (a hooded child) з нечіткими, розмитими рисами обличчя (*The face I see is blank, featureless; it is the face of an embryo or a tiny whale*). При наближенні до неї, образ розсіюється і зникає, а Джоллу здається, що це навіть не обличчя, а якась інша частина тіла, а можливо просто сніг (*it is not a face at all but another part of the human body that bulges under the skin; it is white; it is the snow itself*). Завдяки такому ефемерному образу дівчинки створюється психологічне напруження, яке додатково підсилюється метафорою *melt into the air* (розчинилась у повітрі), гіперболізованим епітетом *endless* (нескінчений) у словосполученні *endless plain*, епітетом *numb* (онімійний) у словосполученні *numb fingers*.

Інші сні з образом дівчини – це ретроспективний погляд Джолла на їхні відношення. Вони виконують художньо-психологічну функцію, адже слугують своєрідним і єдиним засобом їхнього спілкування, представляючи одночасно бажання, страх, почуття головного героя, його підсвідоме. Наприклад: *She is wearing a round cap embroidered in gold. Her hair is braided in a heavy plait which lies over her shoulder: there is gold thread worked into the braid. «Why are you dressed in your best?» I want to say: «I have never seen you looking so lovely.» She smiles at me: what beautiful teeth she has, what clear jet-black eyes! Also now I can see that what she is holding out to me is a loaf of bread, still hot, with a coarse steaming broken crust. A surge of gratitude sweeps through me. «Where did a child like you learn to bake so well in the desert?» I want to say. I open my arms to embrace her, and come to myself with tears stinging the wound on my cheek. Though I scabble back at once into the burrow of sleep I cannot re-enter the dream or taste the bread that has made my saliva run* [13, p. 126].

У цьому фрагменті опис дівчинки представлений крупним планом, включаючи опис її волосся (*Her hair is braided in a heavy plait which lies over her shoulder: there is gold thread worked into the braid*), зубів (*what beautiful teeth she has*), очей (*what clear jet-black eyes*). Така деталізація створює драматизм, психологізм оповіді і імпліцитно розкриває ставлення Джолла до дівчинки. Ідея теплої, особливої відношення головного героя до дівчинки підсилюється синестезійним образом теплої хліба (*a loaf of bread, still hot, with a coarse steaming broken crust; I cannot re-enter the dream or taste the bread that has made my saliva run*).

Ще одна функція онейричного повісткування в досліджуваному творі виявляється в актуалізації його тематичного плану. Як було зазначено вище, головний акцент у романі зроблений на розкритті природи людських страждань, зображенні психологічного та фізичного насилля над людиною, демонстрації сили влади. Все це еспліктується у роздумах головного героя про його сні та сновидіння. Наприклад: *I feel old and tired, I want to sleep. I sleep whenever I can nowadays and, when I wake up, wake reluctantly. Sleep is no longer a healing bath, a recuperation of vital forces, but an oblivion, a nightly brush with annihilation* [13, p. 23].

Half-deep in the soothing water I indulge myself in this wistful vision. I am not unaware of what such daydreams signify, dreams of becoming an unthinking savage, of taking the cold road back to the capital, of groping my way out to the ruins in the desert, of returning to the confinement of my cell, of seeking out the barbarians and offering myself to them to use as they wish. Without exception they are dreams of ends: dreams not of how to live but of how to die. [13, p. 153].

Вербально внутрішня напруга, безпорадність і розгубленість Джолла передані низкою метафор, за допомогою яких головний герой характеризує сні: *sleep is no longer a healing bath, a recuperation of vital forces, but an oblivion, a nightly brush with annihilation* (сон вже не є для мене цілощодою ванною, відновленням життєвих сил, він тепер – лише забуття, лише щонічне знаряддя повного знищення); *they are dreams of ends: dreams not of how to live but of how to die* (це сні кінця: сні не про те, як вижити, а про те, як умерти). Семантико-синтаксичні відношення протиставлення, що встановлюються між зазначеними метафорами, створюють додаткову експресивність оповіді.

Отже, за рахунок уведення снів у сюжетно-композиційний простір досліджуваного роману, відбувається розшарування оповідного цілого художнього тексту. Такі трансформаційні зміни ускладнюють композиційну структуру твору, актуалізують важливі текстові смисли, що слугують своєрідними кодами до розуміння змісту всього художнього твору, маркують індивідуально-авторський творчий метод. У романі «Waiting for the Barbarians» прийом онейричного повісткування використаний з метою актуалізації вертикального контексту та розкриття образу персонажа. Перспективи подаль-

шого вивчення різноманітних форм втілення психонаративу в художньому творі вбачаємо у з'ясуванні механізмів їхньої взаємодії в семантичному просторі художнього тексту.

Література:

1. Алехнович А. С. Жанровое своеобразие романа Дж. М. Кутзее «В ожидании варваров» / А. С. Алехнович // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение». – 2010. – № 5 Филология [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2010/5/Alekhovich/>
  2. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе / Л. Я. Гунзбург. – М. : INTRADA, 1999. – 415 с.
  3. Кайда Л. Г. Композиционная поэтика текста / Л. Г. Кайда. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 408 с.
  4. Клеменова Е. М., Кудряшов И. А. Психоповествование как нарративная техника авторского моделирования художественного дискурса / Е. М. Клеменова, И. А. Кудряшов // Труды Ростов. гос. ун-та путей сообщения. – №1 (22), 2013. – С. 174.
  5. Константинова Н. В. Лингвостилистические особенности прозы Дж. М. Кутзее: автореф. дис. ... канд. филол. Наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. В. Константинова. – СПб., 2009. – 21 с.
  6. Кубрак М. С. Исторические взгляды и творческая деятельность Дж. М. Кутзее: автореф. дис. ... канд. истор. наук: спец. 07.00.03 «Всеобщая история (новейшая история)». – М., 2012. – 16 с.
  7. Меликбекян А. Концепция времени и пространства в романах Дж. М. Кутзее / А. Меликбекян // Проблемы современной филологии : сб. статей молодых ученых. – Ереван : Ер.ГЛУ, 2005. – Т.3. – С. 3–11.
  8. Савельева В. В. Художественная гипнология и онейропоэтика русских писателей / В. В. Савельева. – Алматы : Жазусы, 2013. – 520 с.
  9. Тарнаруцкая Е. В. Монтаж и фрагментарная проза: к вопросу о разграничении техник / Е. В. Тарнаруцкая // Известия Самарского научного центра Российской академии наук, 2012. – Т. 14. – № 2. – С. 230–234.
  10. Attridge D. Coetzee and the Ethics of Reading: Literature in the Event / D. Attridge. – Chicago : The University of Chicago Press, 2004. – 225 p.
  11. Coetzee J. M. Doubling the Point: Essays and Interviews. [ed. by D. Attwell]. – Cambridge : Harvard University Press, 2014. – 438 p.
  12. Head D. The Cambridge Introduction to J. M. Coetzee / D. Head. – Cambridge : Cambridge University Press, 2013. – 115 p.
- Джерела ілюстративного матеріалу:**
13. Coetzee J. M. Waiting for the Barbarians / J. M. Coetzee. – N. Y. : Penguin Books, 2010. – 180 p.

УДК 811.161.2'373.612.2:070

О. А. Ільченко,

Національна академія Національної гвардії України, м. Харків

ЕВФЕМИЗМИ СУЧАСНИХ УКРАЇНОМОВНИХ ЗМІ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано евфемізми, що продукуються і функціонують в українській мові сучасних ЗМІ, тобто характерні для українського мас-медійного соціалекту. Дослідження репрезентує результати впливу соціальних факторів на вживання евфемізмів – мовленнєвих фактів, що за своєю природою підпорядковуються соціальним орієнтирам. Евфемізми інтерпретовано в соціальному аспекті.

Ключові слова: евфемізм, соціальний аспект, мова ЗМІ.

В статье проанализировано эвфемизмы, что продуцируются и функционируют в украинском языке современных СМИ. Исследование представляет результаты влияния социальных факторов на употребление эвфемизмов – речевые факты, что естественно подчиняются социальным ориентирам. Эвфемизмы интерпретируются в социальном аспекте.

Ключевые слова: эвфемизмы, социальный аспект, язык СМИ.

This paper deals with the euphemisms that are produced and function in the Ukrainian language of modern media. The aim of using euphemisms is the desire to avoid communication conflicts and failures, camouflage reality; encrypting messages from other parties. The work represents the results of the influence of social factors on the usage of euphemisms. The main causes for the social aspects of euphemisms was revealed: 1) human speech – a means of communication that has a social nature; 2) the man and his inner world is social, public-oriented and community driven; 3) speaker's assessment can be regarded as rude, tactless; 4) psychological mechanisms of euphemistically replacement are activate the communication 5) the selection of such signs, which can soften harsh words and expressions, to mask, to cover up the essence of the phenomenon; 6) selection of euphemisms depends on the situation of communication. In the article named spheres of social life, which often use euphemisms. The spheres of social life include diplomacy; the repressive actions of the authorities; state, military secrets; the activities of the military, intelligence, police, criminal investigation department and other organs of human power, the activity of which is hidden; the distribution and maintenance; relations between different social groups, the status of such groups; some professions, euphemistically replacement names which raises the prestige of these professions or hide negative impression from their direct equivalent. This work is scheduled prospect of further research that is explored ways to produce euphemisms.

Key words: euphemism, social aspect, media language.

Евфемізми – складне й багатогранне явище: з одного боку, ці одиниці властиві всім мовам світу; з іншого, – у кожному конкретному випадку (мові) вони відображають специфічні культурно-національні риси, властиві відповідній нації, тобто є мовними й культурними універсалими. Вирішальним у доборі й використанні евфемізмів уважаємо людський фактор, тому прийоми евфемізації тісно пов'язані з реалізацією ситуативної доречності мовлення (евфемізми повинні відповідати структурі й стилістичним особливостям мовлення, умовам і завданням спілкування, змісту висловленої інформації, обраному жанру й стилю викладеного, адресанту й адресату) [6, с. 9].

Проблему евфемізмів у науковій парадигмі активно вивчали Л. П. Крисін [3], Н. М. Потапова [4], Ю. Г. Синельников [5], Т. Я. Якубіна [5], О. О. Уварова [6] та багато інших маститих і молодих учених-лінгвістів. Праці названих та інших мовознавців різняться об'єктом дослідження – евфемізми вивчають на матеріалі англійської, німецької, російської, української, французької та інших мов. Ця стаття репрезентує україномовний сучасний зріз мас-медійного лінгвального простору. Дібрані евфемізми ЗМІ проаналізовано в соціальному аспекті. Тож **актуальність** цієї розвідки зумовлена необхідністю виявити в мові сучасних україномовних ЗМІ мету, причини й напрями евфемізації в соціальному аспекті.